

природного середовища, власні вчинки та вчинки інших людей щодо природи. При вивченні практично кожної з тем трудового навчання є можливість висвітлювати певні екологічні питання, прищеплювати школярам бережливе ставлення не лише до самої природи та її ресурсів, а й до речей, виготовлених з природних матеріалів.

Використана література

1. Концепція національної програми інтегративної екологічної освіти: Проект // Вісник НАН України. – 1999. – № 11. – С. 40-49.
2. Леднев В.С. Содержание образования: Сущность, структура, перспективы. 2-е изд., перераб. – М.: Высшая школа, 1991. – 224 с.: ил.
3. Попов С.В. Валеология в школе и дома (О физическом благополучии школьников) – СПб.: СОЮЗ, 1997. – 256 с.
4. Психологія навчання / За ред. доктора психологічних наук Б.Ф.Басєва. – К.: Радянська школа, 1972. – 136 с.
5. Система виховання національної самосвідомості учнів загальноосвітньої школи: Методичний посібник для вчителів / За ред. Д.О. Тхоржевського. – К.: Видавничий відділ ТДПУ, 1999. – 296 с.
6. Совершенствование содержания образования в школе / Под ред. И.Д. Зверева, М.П. Кашина. – М.: Педагогика, 1985. – 272 с.
7. Стояновський Д.М. Енциклопедія народної медицини. В 2т. – Т.1. – К.: Здоров'я, 1997.– 464 с.
8. Трудовое обучение: Учеб. пособие для 5 кл. / В.Н. Мадзигон, А.И. Воловиченко, В.И. Андрияшин и др. – К.: Радянська школа, 1985. – 192 с.: ил.
9. Філіпчук Г.Г. Українська етнокультурна у змісті національної загальної та педагогічної освіти. – Чернівці: Прут, 1996. – 322 с.

Аннотація

В статті определяются пути формирования экономической культуры на занятиях по обслуживающему труду, акцентируется внимание на взаимосвязи «природная среда – здоровье человека», раскрывается сущность воспитательного потенциала экономического образования в контексте национального воспитания.

Кузнецова О.А.
Миколаївський державний університет
імені В.О.Сухомлинського

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Готовність майбутніх учителів до самовизначення – складне структурне утворення, котре характеризується здійсненим вибором професії, вибором життєвого шляху, сформованої моральної спрямованості, сформованими життєвими планами і перспективами.

Метою даної статті є визначення сутності розуміння “готовність до

самовизначення”, виявлення структури готовності та її провідних компонентів і їх показників, здійснити критеріальний підхід до діагностики готовності.

Термін “самовизначення” використовується у різних галузях людинознавства (в психології, педагогіці, філософії, соціології) для позначення процесу дорослішання людини, орієнтації особистості в світі цінностей, формування життєвої перспективи, життєвих планів, вибору професії. Самовизначення ми розглядаємо як самостійний етап побудови людиною “себе”, своєї індивідуальної історії, відповідно до життєвого плану і здатністю приймати самостійне рішення стосовно важливих цілей, що визначені системою її ціннісних орієнтацій.

Поняття “самовизначення” використовується в психолого-педагогічній літературі в найрізноманітніших значеннях. Так, розрізняють життєве, професійне, сімейне, релігійне, особисте, моральне і соціальне самовизначення.

Термін “самовизначення” використовується для характеристики осмисленої та цілеспрямованої діяльності людини, що приводить в кінцевому результаті до досягнення поставленої мети. Сама ж мета виступає в момент її постановки як відображення динамічного стану людського життя і спрямованості її діяльності. Зі сказаного зрозуміло, що все життя людини може бути розглянуте як самовизначення, тому доречно говорити про готовність особистості до самовизначення.

Готовність майбутніх учителів до самовизначення – складне структурне утворення, котре характеризується здійсненим вибором професії, вибором життєвого шляху, сформованої моральної спрямованості, сформованими життєвими планами і перспективами.

Аналіз різних педагогічних і психологічних підходів до поняття “готовність” показав, що в ролі вихідного виступає поняття “готовність до діяльності”. Існують різні підходи до її сутності: як наявність здібностей (Б.Г.Ананьєв, С.Л.Рубінштейн), як тимчасовий ситуативний стан (І.С. Кон), як особистісне утворення чи як система властивостей особистості (В.А.Крутецький, К.К.Платонов), як готовність до самостійного вибору (В.А.Петровський, О.І.Кузьміна), як готовність до педагогічної діяльності (В.А.Сластьонін, Є.Г.Шаін). Ці автори розглядають готовність випускника педагогічного вузу до професійно-педагогічної діяльності як інтегральний вияв ряду властивостей особистості зі спрямованістю на педагогічну діяльність, котра виражається в наявності у випускників педагогічних здібностей, суми знань, навичок та умінь, переконань, ціннісних орієнтацій та інших морально-психологічних якостей.

Дещо інший підхід до трактування змісту готовності розвивають у своїх дослідженнях Л.І.Разборова, К.М. Дурай-Новакова [2]. Структуру і зміст готовності вони розглядають у безпосередньому зв'язку з удосконаленням психічних процесів, станів і властивостей особистості, необхідних для успішної діяльності вчителя.

М.І.Дьяченко і Л.А.Кандибович [3] розглядають готовність як вирішальну умову швидкої адаптації до умов праці, подальшого професійного їх удосконалення та підвищення кваліфікації. Вони вважають, що для виникнення стану готовності до складних видів діяльності необхідна здатність людини до рефлексії та самоаналізу. Готовність проявляється через усвідомлення вимог суспільства, колективу своїх потреб, через усвідомлення задач, вирішення яких приведе до задоволення потреб чи досягнення поставленої мети, через усвідомлення і оцінку умов майбутньої дії, актуалізацію досвіду, пов'язаного з рішенням задач і виконанням вимог подібного плану, через визначення майбутніх умов діяльності, найбільш вірогідних та допоміжних способів рішення задач чи виконання вимог, через прогнозування прояву своїх інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових процесів, оцінку співвідношення своїх можливостей рівню претензій та необхідності досягнення певних результатів.

Таким чином, можна відмітити спільне для викладу вище підходів розвитку і формування готовності в динаміці.

Проблема формування готовності вчителів до різноманітних видів діяльності була предметом дослідження багатьох на Україні (А.М.Алексюк, І.М.Богданова, М.К.Богданова, С.У.Гончаренко, І.О.Зязюн, І.О.Кіліченко, Н.В.Кичук, З.Н.Курлянд, А.Ф.Линенко, А.Г.Мороз, Р.І.Хмельюк, О.С.Цокур та ін.).

Трактуючи “готовність” як “підготовленість учителя до виконання професійних функцій, А.Г.Мороз [6] виділяє в структурі цього особистісного утворення такі компоненти: психологічна готовність, теоретична підготовленість до педагогічної діяльності, практична готовність до професійної роботи, ідейна підготовка, світогляд і загальна культура вчителя.

А.Ф.Линенко [5] розглядає готовність до діяльності як цілісний прояв особистості, яке займає проміжне положення між психічними процесами та особистісними особливостями. Вона пов'язує готовність з феноменом установки (Д.Т. Узнадзе). Згідно з його концепцією установка є готовністю до активності у певному напрямку і виникає на базі взаємодії середовища й потреби, впливу якої людина зазнає в даний момент. Готовність до дії володіє часовими характеристиками, тобто вона може бути як ситуативна, тимчасова,

так і тривала. Остання формується заздалегідь, в результаті спеціально організованих впливів, в тому числі й педагогічних. Вона діє і проявляється постійно і складає дуже важливу передумову успішної діяльності. Ситуативна готовність характеризується тимчасовою стійкістю і піддається впливу багатьох факторів, що виникають з особливостями кожної конкретної ситуації діяльності, тобто її потрібно заново формувати. Дані види готовності існують в єдності, перша визначає ефективність останньої в конкретних умовах.

Вочевидь, що в готовності до самовизначення найбільший інтерес і значення становить саме тривалий стан готовності, перш за все це визначається тим, що даний стан може бути заздалегідь сформованим і здатним розвиватися за певних умов. Характеризуючись стійкістю, він дозволяє досягти стабільних результатів.

Г.А.Цукерман [9] розглядає готовність особистості до самовизначення у вигляді відносно самостійних компонентів, які характеризують індивіда як суб'єкта життя: 1) розвиток самосвідомості (самопізнання, саморегуляції), усвідомлення себе й цінності свого життя і особистості; 2) розвиненість уявлень про майбутнє, здатність поєднувати дальню і ближню перспективу; 3) пріоритет цінностей саморозвитку, цінностей творення та альтруїстичних цінностей; 4) розвиток рефлексивної діяльності індивіда; 5) здатність саморегуляції та самоконтролю; 6) ступінь усвідомлення своїх цілей, смислу життя.

Здатність до рефлексії та самоаналізу розглядається не тільки як компонент готовності до самовизначення, багато авторів визначають її як елемент готовності до діяльності. Наприклад, М.І.Д'яченко і Л.А.Кандилович показують, що для виникнення стану готовності до складних видів діяльності необхідна здатність людини до рефлексії та самоаналізу. Готовність проявляється через усвідомлення вимог суспільства, колективу своїх потреб, через усвідомлення завдань, вирішення яких приведе до задоволення потреб чи досягненню поставленої мети, через усвідомлення і оцінку умов дії, що відбудеться, актуалізацію досвіду, пов'язаного з вирішенням задач і виконанням вимог подібного плану, через визначення умов передбачуваної діяльності, найбільш вірогідних і допоміжних способів вирішення задач чи виконання вимог, через прогнозування проявів своїх інтелектуальних, емоційних, мотиваційних та вольових процесів, оцінку співвідношення своїх можливостей, рівню запитів та необхідності досягнення певних результатів.

Таким чином, можна відмітити спільне для викладених вище підходів розвитку і формування готовності до діяльності та самовизначення

розглядається в динаміці. Для виникнення готовності необхідна зацікавленість в діяльності, як мотиваційний компонент готовності, серйозне відношення надається змісту готовності до діяльності. Розглядаючи структуру і зміст готовності, частіш за все розглядають такі компоненти: 1) мотиваційний компонент – мотиви й потреби, що актуалізують цю діяльність і забезпечують спрямованість особистості на її виконання; 2) цільовий компонент – наявність мети, усвідомлення завдань, вирішення яких призводить до задоволення потреби чи досягнення поставленої мети. Визначення особистісних установок на цю діяльність; 3) операційний компонент – наявність певних навичок та умінь для виконання даної діяльності, здатність до дії.

Аналізуючи різні підходи до визначення поняття “готовність”, можна зробити висновок про велику кількість дефініцій цього поняття. Готовність – це установка, аттитюд, очікування, намір, явище, якість, стан, феномен, пильність і т.д. Узагальнюючи різноманітні точки зору у визначенні готовності, ознак його прояві, ми вважаємо за необхідне відмітити, що вони не взаємно виключають один одного, а розширюють та поглиблюють уяву про складність та багатогранність даного явища. Існуючі відмінності породжуються, з нашої точки зору, причиною, яка полягає в тому, що готовність досліджується на різних рівнях психологічних процесів, якими регулюються поведінка індивіда відносно оточуючої дійсності. В одних випадках вона розглядається на рівні психофізичних реакцій, в інших – на рівні регуляції соціальної поведінки особистості. На схемі I представлена структура готовності майбутніх учителів до самовизначення. Яка складається з п’яти компонентів: інформаційний, мотиваційно-ціннісний, операціональний, емоційно-вольовий та оцінно-регулятивний.

Схема I

Структура готовності майбутніх учителів до самовизначення

<i>Компоненти</i>	<i>Показники</i>
I. ІНФОРМАЦІЙНИЙ	а) сукупність знань і уявлень про світ; б) про своє місце в цьому світі, про взаємовідносини з ним; в) про способи самовизначення; г) знання про можливі структури людської особистості; д) знання про Я-концепцію, провідних людських потребах і мотивах поведінки

<i>Компоненти</i>	<i>Показники</i>
II. МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИЙ	а) позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші досить стійкі професійні мотиви; б) спрямованість особистості; в) наявність ціннісних орієнтацій; г) установка на самовизначення; д) усвідомлене намагання визначити свій життєвий шлях, свої життєві цінності.
III. ОПЕРАЦІАЛЬНИЙ	а) наявність системи знань і умінь, що розкривають особливості, закономірності та умови процесу самовизначення; б) рівень сформованості гностичних, комунікативних, організаторських умінь.
IV. ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВИЙ	а) уміння керувати своїми діями, вчинками; б) самоконтроль; в) уміння діяти самостійно чи відповідно до зразка; г) самооцінка своєї готовності до життєвого, професійного самовизначення; д) задоволеність професійною діяльністю.
V. ОЦІННО-РЕГУЛЯТИВНИЙ	а) уміння оцінювати себе, свої особистісні якості, своїх товаришів; б) коректувати їх; в) давати їм характеристику; г) саморегуляція, самоконтроль; д) самоаналіз, самооцінка.

Достатня розвиненість і вираженість цих компонентів та їхня цілісна єдність – показник високого рівня готовності студентів педагогічних вузів до самовизначення. Недостатня розвиненість і вираженість їх свідчить про певну невідповідність, незавершеність її формування, про її середні та низькі рівні.

Для діагностики готовності до самовизначення нам слід було здійснити критеріальний підхід. На схемі 2 представлені критерії готовності.

Схема 2

Критерії майбутніх учителів до самовизначення

<i>Критерії</i>	<i>Ознаки прояву</i>
I. Цінність орієнтації	а) наявність ціннісного смислу життя; б) педагогічна діяльність – моральна цінність; в) наявність моральних цінностей, соціальних, матеріальних, естетичних; г) орієнтація на змішані цінності
II. Моральна позиція	а) відношення до життєвих цінностей (своїх та інших дітей); б) готовність до аналізу своєї моральної зрілості, морального досвіду, своїх життєвих цінностей і орієнтирів; в) орієнтація на соціальну справедливість.

<i>Критерії</i>	<i>Ознаки прояву</i>
III. Моральна стійкість	а) самовідношення людини до себе; б) здатність вписуватися у життя суспільства, зберігаючи власну індивідуальність і неповторність; в) уміння чинити опір негативним явищам, впливам.
IV. Критичний склад мислення.	а) уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та залежності; б) здійснювати кваліфікацію на різних основах; в) знання правил переходу від елементарної ланки доказів до іншої; г) вироблення та захист своєї позиції; д) уміння самостійно приймати рішення у складних не стандартних ситуаціях; е) робити правильний вибір.
V. Потреба в рефлексії	а) розуміння та усвідомлення самого себе; б) стійка рефлексивна позиція, що виражається у постійній потребі майбутніх учителів у самооцінці, самоаналізі своїх дій, вчинків; в) адекватна оцінка своїх можливостей, якостей, властивостей особистості; г) самоіндетифікація – співставлення рефлексивного “Я” зі стереотипом учителя – професіонала; д) саморегуляція, самовиховання; е) задоволеність діяльністю.

Критеріальний підхід до діагностики рівнів сформованості готовності до самовизначення майбутніх учителів дозволив дати якісну характеристику кожному рівню готовності: достатньому, середньому, низькому.

До достатнього рівня готовності ми віднесли студентів, у котрих був ціннісний смисл життя, наявність моральних та інших цінностей, орієнтація на справедливість, готовність до аналізу своєї моральної зрілості, здатність вписуватися в життя суспільства, уміння чинити опір негативним явищам, впливам, уміння самостійно приймати рішення в складаних обставинах, робити правильний вибір, вироблення і захист своєї позиції, наявність стійкої рефлексивної позиції, адекватна самооцінка своїх можливостей, здатність до самовиховання.

Середній рівень готовності до самовизначення характеризувався наявністю ціннісних орієнтацій, моральної позиції, але моральна позиція не завжди стійка – самовідношення до себе несформоване, уміння чинити опір негативним впливам не завжди наявне. Студенти не вміють захищати свою позицію, правильно формулювати, потреба в рефлексії є, студентам подобається здійснювати самооцінку, самоаналіз своїх дій, вчинків, проявляється бажання до самовиховання.

Низький рівень – ціннісні орієнтації слабо виражені, моральна позиція не стійка, критичний склад розуму відсутній, потреба у рефлексії виявляється не систематично.

Для діагностики рівнів сформованості готовності до самовизначення були використані такі методи: біограма (студентський твір на тему “Студент – очима студента”), метод аналізу життєвих установок і очікувань, написання психологічного портрета, контент-аналіз, методик масового опитування, складання самохарактеристик, методик незалежних характеристик, тренінг та ін.

Діагностика проводилася на молодших курсах педагогічного факультету Миколаївського державного університету ім. В.О.Сухомлинського, Ізмаїльського педагогічного університету, Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського.

Отримані результати представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Дані діагностичного експерименту по виявленню рівня готовності майбутніх учителів до самовизначення (в%)

Критерії														
Моральна позиція			Моральна стійкість			Ціннісні орієнтації			Критичний стиль мислення			Потреба в рефлексії		
Рівні														
достатній	середній	низький	достатній	середній	низький	достатній	середній	низький	достатній	середній	низький	достатній	середній	низький
-	50	50	-	50	50	-	30	70	-	38	62	-	67	33

Як бачимо із таблиці, ні за одним критерієм немає студентів з достатнім рівнем готовності до самовизначення. Моральною позицією і моральною стійкістю володіють лише 50% студентів, тай то на середньому рівні. Гірша справа з критичним стилем мислення: лише 38% студентів володіють середнім рівнем. Решта не вміють установлювати причинно-наслідкові зв'язки та залежності, приймати самостійно правильне рішення у складних нестандартних ситуаціях. Ціннісні орієнтації відсутні у 70% студентів, які навіть не знають сутності цього поняття. Потреба в рефлексії зафіксована у більш ніж у 60% студентів, що пояснюється їхнім намаганням пізнати себе.

Отже, дослідження готовності майбутнього вчителя до самовизначення

показало, що і у вузі слід продовжувати формування готовності. Структурними компонентами готовності є: інформаційний, мотиваційно-цінісний, операціональний, емоційно-вольовий та оцінно-регулятивний.

Критеріальний підхід виявив наступні критерії готовності: моральна позиція, моральна стійкість, ціннісні орієнтації, критичний стиль мислення, потреба в рефлексії.

Використана література:

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – М., 1997.
2. Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности к деятельности. – М., 1983.
3. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологические проблемы готовности к деятельности. – Б., 1976.
4. Кон И.С. Открытие “Я”. – М., 1978.
5. Линенко А.Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї. – К., 1995.

Аннотація

В статье рассматривается сущность понимания термина «готовность к самоопределению», выделяются структуры готовности, её ведущих компонентов и показателей, определяется критеріальний подход к диагностике готовности.

Кулик О.Д.
Переяслав-Хмельницький педагогічний університет

ХАРАКТЕРИСТИКА Й ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДНОГО НАВЧАННЯ ІЗ СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ СКЛАДНИХ СПОЛУЧНИКОВО-БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ

Предметом дослідження у статті є стилістичний аналіз складних синтаксичних конструкцій. Об'єктом дослідження є писемне та усне мовлення учнів 7-9 класів. Внутрішній зв'язок дослідного навчання з теоретичною розробкою лінгво-методичних основ оволодіння даними синтаксичними одиницями в основній школі базується на різнобічному аналізові взаємозв'язаних компонентів навчального процесу та кількісному і якісному їх вираженні. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в ньому вперше досліджуються суб'єктивні та об'єктивні причини труднощів в оволодінні школярами стилістикою складних речень з різними видами зв'язку.

Вивчення теми “Складна синтаксична конструкція” систематизує й удосконалює знання про будову максимального за обсягом і поєднанням різних видів зв'язку речення, що іменується складним сполучниково-безсполучниковим реченням, складною синтаксичною конструкцією або